

Postoje českých a slovenských lokálních politických elit k transformaci společnosti

Zřejmě ještě delší dobu bude u nás jednou z nejdiskutovanějších otázek, zda rozdělení Československa je spíše výsledkem hry politiků nebo logickým vyústěním přirozené divergence vývoje jeho dvou odlišných částí v demokratických podmínkách.

Statistické údaje a výsledky sociologických výzkumů dokumentovaly rozdíly v demografickém, sociálně ekonomickém i kulturním vývoji obou republik již dávno před rokem 1989. Výzkumy veřejného mínění průběžně naznačovaly a poslední parlamentní volby definitivně potvrdily, že během posledních tří let nabyla jejich rozdílnost také politické dimenze.

Kromě běžných výzkumů postojů obyvatel a rozborů chování politických elit to dokládají i výsledky šetření zvláštní skupiny aktérů politického dění - lidí angažovaných v místní politice. Jde o vrstvu politiků, která zasluhuje větší pozornost, než je jí zatím věnována. Z hlediska zastávaných postojů totiž mnohem bezprostředněji než politické špičky reprezentuje jednak občany jako voliče, jednak členské základny politických stran.

Následující informace, založená na datech z šetření členů obecních a městských zastupitelstev konaného na přelomu let 1991/92 v České republice (1183 respondentů) a na Slovensku (330 respondentů). Šetření v České republice bylo provedeno v rámci výzkumného programu "Sociologické aspekty lokální demokracie - výzkum místní samosprávy" realizovaného v Sociologickém ústavu ČSAV v letech 1991-1992. Výzkum navazoval na mezinárodní srovnávací projekt "Local Democracy and Innovation". Finančně byl podpořen granty ČSAV, Norského ministerstva zahraničí a Norské výzkumné rady pro aplikované sociální vědy (NORAS). Členy výzkumného týmu byli Daniel Hanšpach, Ondřej Hubáček, Michal Illner (koordinátor projektu), Jiří Patočka a Zdena Vajdová.

Spolupracovali Dušan Drbohlav a Lenka Pitrová. Je příspěvkem k rozšíření spektra pohledů na příčiny zániku Československa tímto směrem.

Uvedené šetření zjišťovalo kromě jiného i postoje vztahující se ke způsobu řešení aktuálních problémů a k průběhu transformace společnosti. Některé z nich poměrně dobře dokreslují hodnotové či postojové pozadí politické orientace respondentů:

1. Otázka sloužící původně k identifikaci postmaterialistické hodnotové orientace, v níž respondenti volili podle důležitosti dvě ze čtyř možností: (a) "Udržet v zemi pořádek", (b) "Dát lidem větší možnost mluvit do důležitých politických rozhodnutí", (c) "Čelit růstu cen" a (d) "Chránit svobodu slova". V našich podmínkách však tato otázka vypovídá spíše o preferenci buď stabilizace demokratického systému a teprve následného řešení současných problémů jemu odpovídajícími prostředky, nebo okamžitého řešení problémů administrativními zásahy státu. Pro potřeby analýzy z ní byla vytvořena proměnná *Paternalismus*, indikující paternalistickou orientaci respondentů, o dvou kategoriích: 1. "Ne" (obě nebo první volba možností b, d) a 2. "Ano" (obě nebo první volba možností a, c).
2. Otázka, zda je správné, aby bohatší oblasti přispívaly na rozvoj chudších, indikuje názor na přerozdělování prostředků ve společnosti. Z otázky byla vytvořena proměnná *Egalitářství* s kategoriemi: 1. "Ne" (odmítnutí přerozdělování) 2. "Ano" (souhlas s přerozdělováním).
3. Z otázek týkajících se zařazení sexuální výchovy do školní výuky a legalizace potratů byla zkonstruována proměnná *Konzervatismus*, indikující sociální konzervatismus s kategoriemi: 1. "Ne" (souhlas s obojím) a 2. "Ano" (odmítnutí alespoň jednoho).
4. Otázka po významu známostí s důležitými lidmi pro dosažení úspěchu v životě indikuje roli konexí ve společnosti. Otázka byla transformována do proměnné *Klientelismus* s kategoriemi: 1. "Ne" (malý význam konexí) a 2. "Ano" (velký význam konexí).

Jako první krok analýzy těchto postojů se zastupitelstev v České republice a na Slovensku logicky nabízí jejich porovnání u členů

Tabulka 1. Vybrané postoje členů zastupitelstev v České republice a na Slovensku (podíl respondentů, kteří uvedli příslušnou odpověď v %)

	Paternalismus Ano*	Egalitářství Ano	Konzervatismus Ano*	Klientelismus Ano*
Česká republika	59	29	9	58
Slovensko	75	33	25	76

*) Hladina významnosti $\chi^2 = 0,00$

Údaje v tabulce ukazují, že členové zastupitelstev na Slovensku jsou paternalističtější, egalitářtější a konzervativnější. Charakterizují také více společnost jako klientelistickou. Jejich politická orientace je tedy výrazněji profilována kombinací prvků levicových (paternalismus, egalitářství), křesťanských (konzervatismus, paternalismus) a tradičních a nacionálních (klientelismus).

Čím je ovšem tato specifická kombinace postojů členů zastupitelstev na Slovensku dána? Tím, že je mezi nimi více členů nebo sympatizantů levicových, křesťanských a národních stran, nebo tím, že uvedené rysy se ve slovenské kultuře, v hodnotovém systému slovenské společnosti jako celku prosazují

výrazněji a ovlivňují více mínění lidí bez ohledu na jejich politické zaměření?

Odpověď naznačuje srovnání postojů českých a slovenských členů zastupitelstev inklinujících k obdobným politickým stranám. Inklinaci k politické straně, zjišťovanou pomocí otázky, kterou stranu by respondent volil, kdyby byly parlamentní volby, vyjadřuje zařazení respondenta do jedné z pěti skupin: 1. "Občanské pravicové strany" (ODS, ODA, DS), 2. "Křesťanské strany" (KDS, KDÚ-ČSL, KDH), 3. "Strany středu" (OF, OH, ODÚ-VPN), 4. "Levicové strany" (KSČM, ČSSD, HZDS, SDL, SZ) a 5. "Národní strany" (HSD-SMS, SNS, Egyutteljes).

Tabulka 2. Vybrané postoje členů zastupitelstev v České republice a na Slovensku podle politické inklinace (podíl respondentů, kteří uvedli příslušnou odpověď v %)

	Paternalismus Ano*	Egalitářství Ano*	Konzervatismus Ano*	Klientelismus Ano*
Č-Pravice	53	28	8	52
S-Pravice	67	38	8	77
Č-Křesťanské	61	35	41	59
S-Křesťanské	80	36	75	72
Č-Střed	55	38	4	57
S-Střed	81	18	17	79
Č-Levice	63	34	4	56
S-Levice	80	45	9	79
Č-Národní	66	48	7	79
S-Národní	60	23	15	81

*) Hladina významnosti $\chi^2 = 0,00$

V některých případech se na sebe nepochybně politická inklinace a specifické postoje silně váží, jako například konzervatismus u křesťanských stran v obou republikách. Celkově jsou ale, až na malé výjimky, rozdíly mezi českými a slovenskými zastupiteli obdobné politické orientace dost velké.

Ze čtyř použitých indikátorů charakterizuje nejvíce diferencí přístupů k politické a ekonomické reformě postoj k paternalismu. Zbývající tři se méně vztahují k základním principům nově vytvářeného společenského systému a postihují spíše jeho sekundární či

odvozené parametry. O zdrojích rozdílnosti přístupů k vytváření nového politického systému a k ekonomické reformě v obou republikách proto může v daném kontextu vypovídat především analýza vlivu různých faktorů na postoje k paternalismu. Chceme-li zjistit, zda se tyto zdroje nalézají spíše v současné politické orientaci české a slovenské populace nebo v jejich kulturních specifitách, půjde samozřejmě v první řadě o vliv politické inklinace a příslušnosti k republice.

Tabulka 3. Log-lineární model vztahů mezi příslušností k republice (REP), politickou inklinací (STRANA) a postojem k paternalismu (PATERNALISMUS)

	df	L ²	p
<i>Testy nulových efektů interakcí K-tého řádu</i>			
1	6	937,929	0,0000
2	9	247,679	0,0000
3	4	5,312	0,2567
<i>Testy parciálních asociací</i>			
REP*STRANA	4	198,477	0,0000
REP*PATERNALISMUS	1	16,896	0,0000
STRANA*PATERNALISMUS	4	11,302	0,0234
<i>Odhady parametrů</i>			
Česká rep. - Obč. pravice			1,13*
Česká rep. - Křesťanské			-0,30*
Česká rep. - Střed			0,06
Česká rep. - Levice			-0,05
Česká rep. - Národní			-0,84*
Česká rep. - paternalismus			-0,16*
Obč. pravice - paternalismus			-0,17
Křesťanské - paternalismus			0,10
Střed - paternalismus			0,04
Levice - paternalismus			0,12
Národní - paternalismus			-0,09

*) Standardizovaná hodnota koeficientu > 1,96

Výsledky potvrzují odlišné rozložení politických sil v obecních zastupitelstvech v České republice a na Slovensku. V České republice je patrná mnohem silnější podpora pravicových stran, na Slovensku stran křesťanských a národních. Údaje z šetření ovšem neodpovídají zcela současné politické orientaci slovenské populace, která se od komu-

nálních voleb i od doby konání šetření změnila. Dnes se vyznačuje slabší podporou křesťanských stran a hlavně díky vzestupu HZDS silnější podporou stran levicových. I tak se ale ukazuje jako značně nepřesné běžně uváděné konstatování, že u české populace převažuje pravicová orientace zatímco u slovenské orientace levicová.

Odhlédneme-li od nekonzistence postojů obyvatel i programů politických stran a nevykrytalizovanosti politické scény, kvůli nimž u nás není použití standardní škály politické orientace platící více méně ve stabilizovaných demokraciích příliš spolehlivé, je zřejmé, že politická diferenciacie České republiky a Slovenska je složitější a nelze ji v úplnosti vyjádřit na podobné jednoduché škále.

O to zajímavější je druhý poznatek, že při utváření klíčového postoje k politické a ekonomické reformě společnosti hraje důležitější roli příslušnost k republice než politická inklinace. Právě tento poznatek podporuje hypotézu, že politická dimenze

odlišností české a slovenské populace nespočívá jen v jiné politické orientaci, ale má hlubší, kulturní kořeny. Nikoliv momentální obliba jednotlivých politiků a pozice politických stran v parlamentech a vládách, ale odlišná situace a odlišné kulturní klima způsobují nekomplementaritu vývoje České a Slovenské republiky.

Přínejmenším se tak potvrzuje, že zbavíme-li úvodní otázku propagandistického nádechu, nezbyváá než hledat na ni odpověď primárně v analýze dlouhodobě existujících rozdílů mezi Českou a Slovenskou republikou a teprve následně v interpretaci chování jejich politických reprezentací.

Ondřej Hubáček

Dopad ekonomickej reformy na sociálnu situáciu obyvateľstva ČSFR

Výskumný ústav práce a sociálnych vecí, Bratislava, uskutočnil v uplynulých rokoch viacročný kontinuálny prieskum postojov obyvateľstva, ktorý sa týkal dopadu ekonomickej reformy na sociálnu situáciu obyvateľstva.

V súčasnosti sú k dispozícii výsledky troch etáp tohto prieskumu realizovaného na celom území ČSFR formou dotazníkových rozhovorov, pritom osobitne v ČR a osobitne v SR. Prvá etapa prieskumu bola realizovaná v decembri 1990, teda v situácii ešte pred spustením liberalizácie cien. Výberovú vzorku respondentov tvorilo 950 osôb zo 7 okresov ČR a 735 osôb zo 7 okresov SR, lokalizovaných v celej ČSFR. Druhá etapa prieskumu bola realizovaná v júli 1991, prakticky v situácii s polročnou a teda krátkodobou novou spotrebiteľsko-hospodárskou skúsenosťou obyvateľstva. Výberovú vzorku respondentov tvorilo 798 respondentov z 8 okresov ČR a 787 respondentov z 8 okresov SR vybraných podľa rovnakých princípov ako v prvej etape. Tretia etapa prieskumu bola realizovaná v apríli 1992, v situácii tesne pred júnovými parlamentnými voľbami, kedy obyvateľstvo už dlhodobejšie žilo podľa spotrebiteľského modelu ino-

vovaného cenami. Výberovú vzorku i v tomto prípade tvorilo 796 respondentov z 10 okresov ČR a Prahy a 784 respondentov z 9 okresov SR a Bratislavy.

Celkové zameranie prieskumu

Prieskum bol koncipovaný tak, aby sa získali informácie o vnímaní vlastnej sociálnej situácie v domácnostiach a identifikovali ekonomické podmienky ich spotrebiteľského správania.

Sociálnu situáciu skúmaných sme definovali ako ich pozíciu v sociálnom systéme spoločnosti, s ktorou sú spojené určité úlohy, povinnosti, ale aj očakávania. Vo výskumnom zámere išlo teda o konkretizáciu správania, ktoré je vyvolané sociálno-ekonomickou transformáciou spoločnosti a jej dopadom na aktuálne životné podmienky domácností.

Sociálnu situáciu obyvateľstva sme tak definovali ako faktickú pozíciu skúmaných v štruktúre spoločnosti. S tou sa spájajú určité postoje k hodnoteniu životnej úrovne, k hospodárskym procesom v domácnosti, ako aj k spotrebným aktivitám rodiny.

Z uvedeného zámeru vyplýva, že akcent bol na subjektívnom vnímaní týchto procesov a činností, v ktorých sa na jednej strane odrážajú základné hodnotové vzory populácie, ale i zmeny uskutočňované v spoločnosti.